

Література

1. Звіт Антимонопольного комітету України за 2010 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.amc.gov.ua>.
2. The Global Competitiveness Report 2011—2012 [Електронний ресурс] — Режим доступу : / <http://ger.weforum.org>.
3. Transition Report 2010: Recovery and Reform [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ebrd.com>.
4. Горбанев М. М. Международные рейтинги конкурентоспособности и что они на самом деле измеряют? / [Электронный ресурс] / М. М. Горбанев. — Режим доступа : http://www.icss.ac.ru/userfiles/file/public_pdf681.pdf.
5. Кіссінджер Г. Шанс для нового світо устрою / Г. Кіссінджер // [Електронний ресурс] / <http://www.day.kiev.ua>.
6. После кризиса установится новый мировой порядок. Каким он будет? [Электронный ресурс] / Режим доступа : <http://www.google.com.ua>

Стаття надійшла до редакції 24.10.2011 р.

УДК 330.341:334.723

О. І. Ястремський, д-р екон. наук, проф.,
завідувач кафедри менеджменту, т.в.о. ректора
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний християнський університет — Київ»

ВІД ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ДО ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ ТА ПОДАТКОВОГО КОДЕКСУ: ФАКТОРИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. У статті відображено досвід автора з розробки методики оцінки конкурентоспроможності вітчизняних підприємств і факторів, що на неї впливають. Проаналізовано фактори, що впливають на конкурентоспроможність підприємств, серед яких:

- основні засоби, працюючі, технічний прогрес, якість менеджменту;
- ставки оподаткування;
- політичний режим.

Ключові слова: Індекси та фактори конкурентоспроможності, виробничі функції, податки, модель загальної рівноваги, політичний режим, консенсусна та неконсенсусна демократія.

Актуальність: Конкурентоспроможність національної економіки, галузей, підприємств завжди були в центрі уваги дослідників, урядовців. Криза 2009 р. й очікувана друга її хвиля особливо загострили проблеми виживання, підвищення ефективності й конкурентоспроможності національної економіки та її основи — підприємств. На вістрі євроінтеграційного процесу України — її конкурентоспроможність, зокрема, вітчизняних підприємств. Тому актуальною є оцінка конкурентоспроможності та дослідження її факторів.

Аналіз існуючого доробку. В [1] здійснений огляд підходів, методик до оцінки конкурентоспроможності національної економіки, підприємств. Рисами деяких з них є:

- велика кількість показників;

- використання експертних оцінок;
- не досить чітке розділення результуючих показників і факторів, що їх визначають.

Прикладами таких методик Методика Міжнародного інституту розвитку менеджменту, Лозанна (IMD), Всесвітнього економічного форуму [2].

У методиках оцінки конкурентоспроможності простежується природна тенденція обмеженої кількості показників. При цьому також використовуються експертні оцінки (наприклад, якість продукції), до результуючих показників включаються фактори, що їх визначають. Це не дає змоги оцінити ефективність факторів.

Фактори конкурентоспроможності вітчизняних підприємств недостатньо досліджені. Хоча світовий досвід у цій царині — досить значний. До засобів аналізу факторів слід віднести, насамперед, апарат виробничих функцій. Безпосереднє використання виробничих функцій дає змогу оцінити вплив на виробництво таких факторів виробництва, як основні засоби, працюючі, технічний прогрес. Для оцінювання впливу на конкурентоспроможність таких факторів, як оподаткування, політичних режим потрібні моделі *поведінки*.

Зміна в оподаткуванні призводить до системних змін в економіці. Досить продуктивним є використання для цього теорії загальної рівноваги, започаткованої Леоном Вальрасом. Варто зазначити досить розвинуті засоби оцінки наслідків податкових реформ у Великій Британії [7], Австралії [8], Іспанії [9], Франції [10], що базуються на теорії загальної рівноваги.

На наш погляд, найважливішим фактором, що визначає розвиток національної економіки й вітчизняних підприємств, є *політичний режим*. Аналіз політичних режимів здійснювався багатьма авторами, серед яких піонерну роль відіграли М. Мак Гвайр і М. Олсон. Зокрема, в своїй класичній роботі [11] вони визначили політичний режим «консенсусна демократія». За нього платники податків *добровільно* сплачують податки, що використовуються на громадські блага, оптимізуючи власний добробут. «Консенсусність» означає довіру платників один до одного: «Що вигідно мені, вигідно й іншим».

На наш погляд, нинішня ситуація в українському суспільстві характеризується *неконсенсусністю*. Це спричинює тип поведінки платників податків, що провокує ефект «зайців».

Новизна дослідження: Пропонується оригінальна методика оцінки конкурентоспроможності вітчизняних підприємств [1], основними рисами якої є:

1. орієнтація на доступну бази даних;
2. невеликий перелік показників;
3. відображення тенденцій і потенціалу розвитку підприємств;
4. врахування ступеню нестабільності діяльності підприємств;
5. включення в інтегральний показник конкурентоспроможності характеристик антикризової поведінки;
6. універсальність;
7. простота і зрозумілість.

Для аналізу поведінки підприємств залежно від ставок оподаткування автором була запропонована система моделей, які з одного боку, є спрощенням модельно-комп'ютерних засобів з цитованих робіт [7—10], що базуються на теорії загальної рівноваги, з іншого — доповнюють їх ідеєю про створення податковими надходженнями виробничого фактору — громадського блага, яке можна назвати «захист підприємництва і працюючих державою». Ідея «продуктивність» податків була сформульована в роботах М. Мак Гвайра і

М. Олсона, зокрема, в [11]. Наведені розрахунки по одному з варіантів моделі, що відкалібрована на економіку, яка близька за офіційною статистикою до економіки України.

У пропонованій роботі відображено результати розробки та аналізу моделей поведінки платників податків, зокрема підприємств, за наявності та відсутності консенсусу. Вони узагальнюють відомі моделі працюючих індивідів за рахунок включення в них громадських благ, впливу політичних режимів [11].

Виклад основного матеріалу

Методика оцінки конкурентоспроможності вітчизняних підприємств за умов їх адаптації до нестабільних умов функціонування

Запропоновано розраховувати інтегральний показник (індикатор) внутрішньогалузевої конкурентоспроможності підприємств (ІКС) як середньозважене трьох складових (підіндексів):

- фактичного стану (*ФАКТ*);
- потенціалу розвитку (*РОЗВИТОК*);
- стабільності і антикризової поведінки (*СТАБ*).

Тобто

$$ІКС = 1/3 \times ФАКТ + 1/3 \times РОЗВИТОК + 1/3 \times СТАБ.$$

Пропонований показник близький до японської системи оцінювання і управління підприємствами Т. Коно.

Підіндекс фактичного стану (*ФАКТ*) визначається як відношення обсягу реалізації підприємства до середнього по галузі в 2008 р¹., тобто

$$ФАКТ = \frac{РЕАЛ}{РЕАЛ},$$

де *РЕАЛ* — обсяг реалізації підприємства,

$$\frac{РЕАЛ}{РЕАЛ} = \frac{1}{n} \sum РЕАЛ_j \text{ — середній по галузі обсяг реалізації;}$$

n — кількість підприємств у галузі;

j — індекс підприємства².

Підіндекс потенціалу розвитку (*РОЗВИТОК*) розраховується як зважена сума підіндексів зростання (*ТЕМП*), граничної ефективності основних засобів $\Delta ЕФЕКТ_K$, ефекту від масштабу виробництва (*МАСШТАБ*), або

$$РОЗВИТОК = 1/3 ТЕМП + 1/3 \Delta ЕФЕКТ_K + 1/3 МАСШТАБ.$$

Підіндекс зростання (*ТЕМП*) є відношенням темпу зростання обсягу реалізації підприємства у період економічного зростання (2001—2008 рр.) до середнього по галузі.

Підіндекс граничної ефективності основних засобів підприємства ($\Delta ЕФЕКТ_K$) обчислюється як відношення граничної ефективності основних засобів підприємства до середнього по галузі.

Підіндекс ефекту від масштабу виробництва (*МАСШТАБ*) складається із суми еластичності обсягів реалізації за основними засобами і за фондом оплати праці до цього ж показника середнього по галузі, тобто

¹ Методика використовувалася в період світової економічної кризи 2008-09 рр. Нині вона модифікується.

² Пропоновані індекси можна визначати не лише для підприємств усієї галузі, а й для групи підприємств. У цьому випадку використовується *середнє по групі*.

$$\text{МАСШТАБ} = \frac{(E_K + E_L)}{\overline{(E_K + E_L)}},$$

де $\overline{(E_K + E_L)}$ — середній показник по галузі.

При оцінці діяльності підприємств важливим є якість його управління за умов нестабільності, невизначеності, ризику, його вміння адаптуватися до мінливих нестабільних умов. Згідно з теорією ризику, ефективність фінансового портфеля залежить від сподіваної дохідності і міри відхилення від них. При оцінці конкурентоспроможності підприємств потрібно також виходити з цього. Огляд різних підходів до аналізу невизначеності, ризику міститься в [3].

Пропонується оцінювати внутрішньогалузеву конкурентоспроможність підприємства за умов адаптації підприємств до нестабільних умов функціонування за допомогою двох змінних: C і A .

Перша змінна (C) характеризує ступінь стабільності обсягу реалізації підприємств за умов економічного зростання і обчислюється на базі коефіцієнту детермінації (R^2) лінійного тренду з 2001 по 2008 рік.

На рис. 1 відображено тренди обсягів реалізації чотирьох шахт і коефіцієнти детермінації R^2 , побудовані і обчислені на підставі інформації з [6].

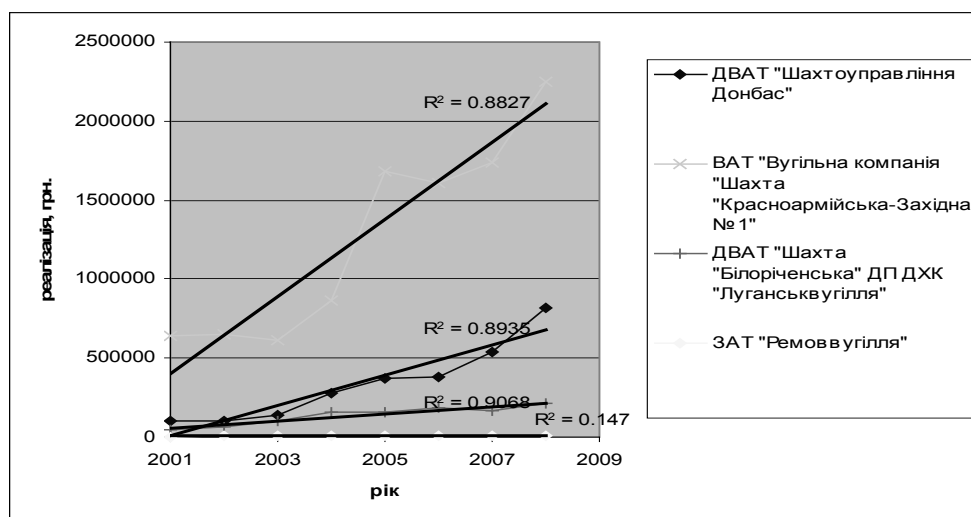

Рис. 1. Ступені стабільності (R^2) динаміка обсягів реалізації чотирьох шахт

Друга (A) — показує якість антикризової поведінки підприємства. Однією з рис антикризової поведінки є адаптованість підприємства до змін, зокрема, до кризи. Ступінь адаптації — є дуже важливою рисою підприємства, і економічних одиниць взагалі, включаючи національну економіку. В роботах [3—5] запропоновано підходи до вивчення природи адаптації з використанням теорії сподіваної корисності і стохастичної оптимізації. Використовуючи дуже спрощений варіант підходів з цитованих робіт, антикризову поведінку оцінюватимемо змінною A :

$$A = \frac{C_{над}}{\frac{1}{n} \sum C_{наj}}, \quad (11)$$

де $Спад = \frac{P_{3Q,2008}}{P_{2Q,2009}}$.

Отже, запропонований «Підіндекс стабільності і антикризової поведінки СТАБ» складається з двох компонент: міри стабільності за умов зростання і ефективності антикризової поведінки, тобто:

$$СТАБ = 0,5 \times C + 0,5 \times A.$$

Розрахунки по деяким галузям показали, що факторами, які пояснюють відмінностями між підприємствами є основні засоби, фонд оплати праці, технічний прогрес і загальна економічна ситуація, що вимірюється сукупним попитом (ВВП).

Для пояснення відмінностей підприємств по країнам пропонується використовувати виробничу функцію специфічного виду, один з факторів якої є конкурентоспроможність національної економіки, розрахований за методикою Всесвітнього економічного форуму або Лозаннського інституту розвитку менеджменту.

Аналіз поведінки підприємств і працюючих залежно від структури податкового портфеля

Наведемо один з найпростіших варіантів моделі загальної рівноваги з двома податками (на виробників у формі ПДВ і працюючих у формі податку на доходи фізичних осіб).

Модель виробників має вигляд:

$$\pi = (1 - v)F(L, G) - wL \xrightarrow{L, G} \max; G = vF(L, G) + twL, \quad (1)$$

де $F(L, G)$ — виробничі функція, L — залучені трудові ресурси, G — громадське благо, w — заробітна плата, v — податок на виробників, t — податок на працюючих.

Модель працюючих полягає в максимізації функції корисності, що співставляє тяжкість трудових зусиль і приналежність доходу від них, або

$$u = u((1 - t)wL, L) \xrightarrow{L} \max. \quad (2)$$

Очевидно, що розв'язки попередніх задач залежать від рівня заробітної плати w . Позначимо через $(L_d(w), G(w))$ — розв'язок (1), через $L_s(w)$ — (2).

За умов єдиності розв'язку (1) та (2) загальна рівновага досягається за w^* , за якого обсяги попиту та пропозиції праці врівноважуються, тобто, $L(w^*) = L_s(w^*)$.

Наведена проста модель показує, що *рівновага залежить від податків і їх значення по різному впливає на добробут різних груп населення.*

На наступних рисунках відображено результати розрахунків за моделлю загальної рівноваги. Параметри виробничої функції Кобба—Дугласа та функції корисності з постійною еластичністю заміни відкалібровані на деякі показники, що близькі до економіки України. Нагадаємо, що моделі статті відображають прозору некорумповану економіку, що докорінно відрізняє її від реальної української економіки.

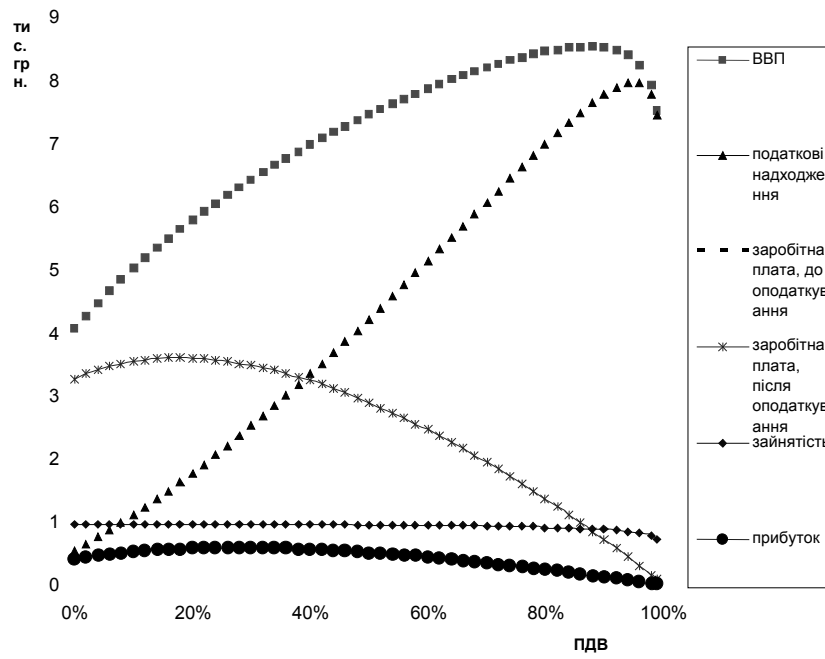

Рис. 2. Залежність макроекономічних показників від податку на виробників (у формі ПДВ) за фіксованого податку на доходи фізичних осіб (15 %) ¹

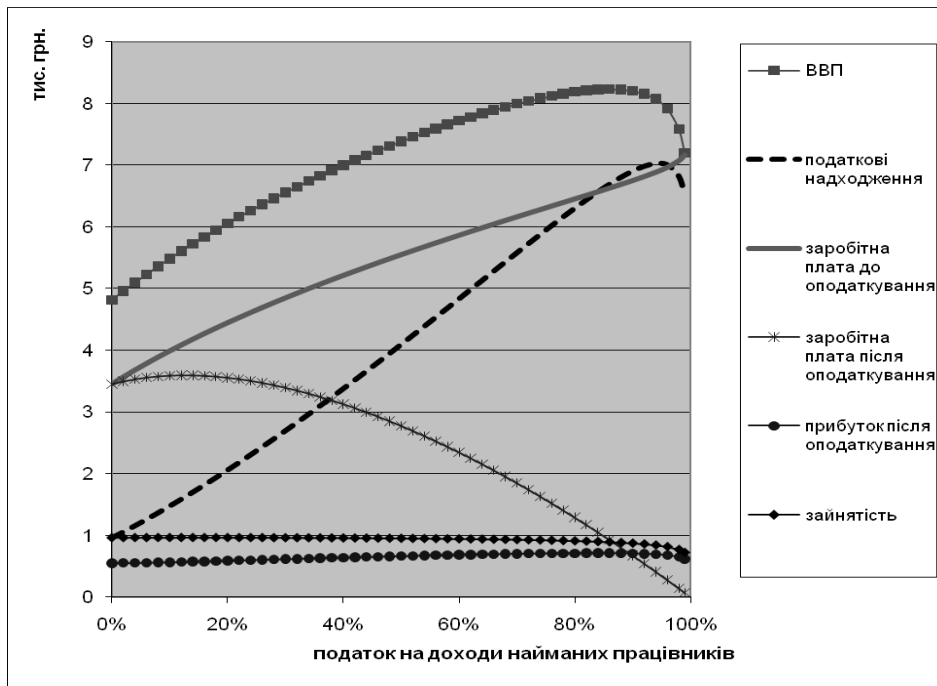

Рис. 3. Залежність макроекономічних показників від податку на доходи фізичних осіб за фіксованого ПДВ (20 %) ¹

¹ Для зайнятості «1» на осі ординат означає повну зайнятість, а не 1 тис. грн, як для інших кривих

З розрахунків випливає, що податки на працюючих і власників по різному впливають на їх добробут. Тому присутній конфлікт інтересів між вказаними групами. Цей конфлікт розв'язується шляхом виборів, які делегують більшу або меншу вагу у прийнятті рішень політичним партіям, які відображають інтереси груп населення. (Більш докладно вплив ставок оподаткування описано в [12].)

«Ціна» неконсенсусності

На погляд автора, основним фактором, що стримує розвиток вітчизняних підприємств, дестимулює нові технології і продуктивну працю, що не дав реалізуватися «українському економічному диву», є існуючий політичний режим.

Фактичною основою гіпотези щодо режиму в Україні є:

- її офіційній статус як країни з ринковою економікою, членство в СОТ;
- експертні оцінки рівня тінізації економіки (близько 50 % від ВВП [13]).

У роботі [11] запроваджене означення політичного режиму «консенсусна демократія». За нього платники податків *добровільно* сплачують податки, що використовуються на громадські блага, оптимізуючи власний добробут. «Консенсусність» означає довіру платників один до одного: «Що вигідно мені, вигідно й іншим».

На наш погляд, нинішня ситуація в українському суспільстві характеризується *неконсенсусністю*. Це спричинює тип поведінки платників податків, що провокує ефект «зайців».

У роботі запропоновано моделі поведінки платників податків, зокрема підприємств, за наявності та відсутності консенсусу. Вони узагальнюють відомі моделі працюючих індивідів за рахунок включення в них громадських благ, моделі політичних режимів [11], використовують ідеї розвинених розрахункових моделей загальної рівноваги, налаштованих на аналіз впливу податкової політики на тенденції розвитку національних економік Великої Британії, Франції, Іспанії, Австралії (див., наприклад, [7—10]).

Серед найпростіших варіантів — моделі «народного капіталізму», тобто, припускається, що працюючі є одночасно власниками.

Консенсусна модель має вигляд:

$$u = u(f - g, Ng, L) \overline{L, g} \rightarrow \max.$$

Неконсенсусна модель —

$$u_s = u_s \left(f - g_s, \sum_i^N g_i, L_s \right) \xrightarrow{L, g} \max(Nash),$$

де N — кількість платників податків (підприємств); u — функція корисності, що співставляє корисність чистого доходу, громадського блага та тяжкість трудових зусиль; f — виробнича функція, що залежить трудової активності та громадського блага; s — індекс підприємства (власника), L — трудова активність.

Перша модель — звичайна оптимізаційна, у другій знаходиться рівновага за Нешем.

Аналіз умов рівноваги свідчить про значне зменшення рівня добробуту за відсутності консенсусу.

В роботі аналізуються результати чисельних експериментів по ускладненим варіантам моделей, що відкалібровані до даних близьких до параметрів націо-

¹ Див. попередню виноску

нальної економіки України. Розрахунки свідчать, що основним стримуючим фактором розвитку вітчизняних підприємств, національної економіки, досягнення життєвих стандартів розвинутих країн є неконсенсусність українського суспільства.

Висновки, напрями подальших досліджень

Наслідками неконсенсусності є ухилення від податків, тіньова економіка, корупція. Саме вони стримують розвиток суспільства, економіки, підприємств. Серія розрахунків за різних припущень показала, що втрати складають щонайменше 10 % темпів економічного зростання.

Запропоновані моделі є «чернеткою», прообразом модельно-комп'ютерного стенду. При його створенні передбачається більша деталізація, врахування факторів невизначеності та ризику, ступеню неконсенсусності.

Література

1. Манцуров І. Г., Якушик І. Д., Ястремський О. І., Білошкурський М. В., Ястремський Я. О. Методика оцінки внутрішньогалузевої конкурентоспроможності в умовах адаптації вітчизняних підприємств до нестабільності зовнішнього середовища // Економіка, менеджмент, бізнес. — №2. — 2010. — С. 66—81.

2. The Global Competitiveness Index Analyzer [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://gcr.weforum.org/gcr>.

3. Ястремський О. І., Гриценко О. Г. Основи мікроекономіки [Текст] : підручник. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К. : Знання, 2007. — 579 с. — Із Модельно-комп'ютерним додатком на CD-ROM.

4. Ястремський А. И. Моделирование вероятностных и адаптивных свойств статического межотраслевого баланса с использованием стохастических моделей и методов [Текст] // Экономика и математические методы. — Т. 28. — № 4. — 1992. — С. 612—624.

5. Ястремський О. І. Моделивання економічного ризику [Текст] / О. І. Ястремський. — К. : Либідь, 1992. — 176 с.

6. Державне відкрите акціонерне товариство «Шахтоуправління Донбас» [Електронний ресурс] // Система розкриття інформації на фондовому ринку України. — Режим доступу: <http://www.smida.gov.ua/reestr/?kod=00174668&tab=2&lang=ua>

7. Keshab R. Bhattarai. Welfare impacts of equal-yield tax reforms in the UK economy, <http://www.iioa.org/pdf/Intermediate-2004/340.pdf>

8. Rosanna Scutella and David Johnson. The Melbourne Institute General Equilibrium Tax Model. Melbourne Institute Working Paper No 24/98, November 1998, <http://www.melbourneinstitute.com/wp/wp1998n24.pdf>.

9. Marta González and Josep Pijoan-Mas. The flat tax reform: a general equilibrium evaluation for Spain, CEMFI Working Paper No. 0505, May 2005, CEMFI, Casado del Alisal 5; 28014 Madrid.

10. Olivier Cardi, Romain Restout. Tax Reform in Two-Sector General Equilibrium, DOCUMENTS DE TRAVAIL — WORKING PAPERS, GATE, Groupe d'Analyse et de Théorie Économique UMR 5824 du CNRS. Octobre 2008, <http://halshs.archives-ouvertes.fr/docs/00/33/35/97/PDF/0829.pdf>

11. McGuire M., Olson M. The Economics of Autocracy and Majority Rule: The invisible Hand and the Use of Force, Journal of Economic Literature, Vol. XXIV (March 1996), Pp. 72—96.

12. Ястремський О.І. Застосування теорії загальної рівноваги до аналізу податкового портфеля. Банківська справа (друкується).

13. Mark Shleifer. Shadow Economy in Ukraine is nearly 50 % of GDP, <http://www.cipe.org/blog/?p=3854>

Стаття надійшла до редакції 09.11.2011 р.